

Historie

Fortidsbrug og erindringsspor

Bernard Eric Jensen

Historie

*Fortidsbrug og
erindringsspor*

univers

Historie

*Fortidsbrug og
erindringsspor*

Af Bernard Eric Jensen

Historie

Fortidsbrug og erindringspor

Univers 15

© Forfatteren og Aarhus Universitetsforlag 2014

Tilrettelægning, sats og omslag: Jørgen Sparre

Bogen er sat med Adobe Garamond og L^TSyntaxOsF

E-bogsproduktion ved Narayana Press, Gylling

ISBN 978 87 7124 840 1

Aarhus Universitetsforlag

Langelandsgade 177

8200 Aarhus N

www.unipress.dk

Bogen er udgivet med støtte fra

Aarhus Universitets Forskningsfond

Weblinks var aktive, da bogen blev trykt.

De kan nu være inaktive.

Forsidebillede:

En fortidsbruger. Englen i Paul Klees akvarel *woher? wo? wohin?* (1940) udgør et fint sindbillede på mennesker som fortidsbrugere. I privateje. Watercolor, red chalk, and chalk on paper on cardboard, 27.7 x 20.8 cm. Zentrum Paul Klee, Bern: *Paul Klee. The Angels*. Hatje Cantz Verlag, 2012. Photo: Peter Schälchli, Zürich.

INDHOLD

1	Historie er fortidsbrug <i>To slags historie Den valgte tilgang De styrende begreber Det videre forløb</i>	7
2	Dengang historie opstod <i>De lange linjer En hybrid bevidsthed dannes Fortidsbærer og fortidsbruger Lagdelt historiekultur</i>	21
3	Arkaisk fortidsbrug <i>Mundtlig tradition Vaner og ritualer Genealogi Erindringssteder Tid Sagn Kontinuitetslinjer</i>	41
4	Skriftbaseret fortidsbrug <i>Skriftkultur Græsk historiekultur Romersk historiekultur Tid Kristen historiekultur Erindring, glemsel, reaktivering</i>	65
5	Moderne fortidsbrug <i>Trykkultur og fortidsforvaltning Andre slags fortidsbrug Tid Det moderne historiebegreb Dansk historiekultur Programmatisk fortidsbrug Gryende historisk bevidsthed</i>	111

6	Postmoderne fortidsbrug	153
	<i>Nye medier, ny mundtlig kultur Evolution Erindring Tid En anderledes historiekultur En ny slags erindringssted Et postmoderne historiefag Livshistorier Socialitet og historicitet</i>	
7	Historiekultur – et erfaringsforråd	197
	<i>Historie i billeder Hverdagshistorier Fortidsbearbejdning Fremadrettet fortidsbrug Brugbare fortider</i>	
	Efterskrift	221
	Til videre studier	223
	Noter	229
	Register	235

HISTORIE ER FORTIDSBRUG

Vi gør i hverdagen ofte brug af ordet 'historie'. Det kan indgå i udtryk som: 'vi skal have historie i 1. time', 'sikke en historie, du fortæller', 'at opleve historiens vingesus' eller 'at lære af historien'. Eller der kan være tale om almindelige ordsammensætninger som fx en danmarkshistorie, sladderhistorie, livshistorie, historieforfalskning eller forsidehistorie. Mulighederne er i dag mange.

Ordene 'historie' og 'historisk' har – via latin – deres ophav i oldgræsk sprogbrug. De går tilbage til det græske navneord 'histōr', der betyder 'en, som ved, et vidne', og til det græske udsagnsord 'historeō', der betyder 'vide, kende, undersøge, efterforske'. Men disse ord har siden oldtiden fået tilskrevet nye betydningslag, hvilket er en følge af, at mennesker nu har brugt dem i mere end 2.500 år. Historie er således ikke noget enkelt eller veldefineret begreb, og en af mine opgaver må derfor blive at fremlægge et udførligt og velbegrundet svar på spørgsmålet: Hvad er historie?

To slags historie

Vi skal se på mange af de måder, hvorpå mennesker omgås historie, men inden jeg gør rede for, hvordan jeg vil tackle den opgave, kan det være godt, hvis to slags historie straks introduceres: faghistorie og læghistorie. Den første er den, der er normsat blandt fagfolk, hvorimod læghistorie bruger den anden i hverdagen.

Faghistorie

Inden for videnskabsfaget er der betydelig interesse i at få afklaret, hvad historie er. Det spørgsmål dukker fx op i en propædeutisk sammenhæng, når nye studerende indføres i det faghistoriske studium på et universitet. Det gør sig endvidere gældende, når historikere vil indkredse deres professionelle identitet i et forsøg på at afklare, hvad der gør dem til en distinkt faggruppe. Som

mine eksempler bruges to bøger skrevet med et sådant formål for øje. Den ene er H.P. Clausens *Hvad er historie?* (1963), der ikke er omfattende i sidetal, men som opnåede klassikerstatus inden for dansk faghistorie. Den anden er nyere og skrevet af den britiske historiker John Burrow. Dens titel er *A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century* (2007). Kun de afgørende fællestræk og forskelle opregnes her.

Når Clausen og Burrow skal afklare, hvad historie er, sker det på den professionshistoriske måde. Deres styrende antagelse er, at historie er det samme som videnskabsfaget. De klarlægger følgelig, hvornår den form for virksomhed først dukkede op, og hvordan den sidenhen har udviklet sig. Stilles spørgsmålet sådan, vil vi uvægerligt komme frem til et ganske bestemt svar. Med Clausens ord:

Der er mening i at søge spirene til vor historieforskning i det store klassiske århundrede, det 5. årh. f. Kr. (...) Herodot og Thukydid skrev da deres store værker om henholdsvis perserkrigene og den peloponnesiske krig, og med dem blev historien revet løs fra tidligere tiders binding til den usikre sfære, hvor guder og helte færdes.¹

Clausens svar kan ikke anfægtes, når spørgsmålet stilles på nævnte måde, men det indebærer samtidig en udgrænsning af andre former for historie. Clausen og Burrow sætter lighedstegn mellem historie og historieskrivning og knytter dermed historie uløseligt sammen med skriftsprog som kommunikations- og lagringsmedie. De former for historie, der flourer i en mundtlig kultur (dem, der alene eller primært bruger krops-, tone-, billed- og talesprog), udgrænses dermed. Fagfolk skelner da ikke alene mellem forhistorisk (uden skriftsprog) og historisk tid (med skriftsprog), men også mellem folkeslag uden og med historie.

At betragte opfindelsen af skriftsprog som et epokeskel, er velbegrundet, men har vi brug for en særlig betegnelse for vor allertidligste historie, er 'urhistorie' mere præcis og dækkende end 'forhistorie'. Også i min fremstilling gøres skriftsprog til et vigtigt skel, men fremstilles på en anden måde. Der skelnes i stedet mellem en arkaisk, hvor mundtlige kommunikations- og lagringsmedier er de fremherskende (kap.3), og en skriftbaseret historiekultur, hvor

der også indgår skriftsprog (kap.4). På den måde kan vi undgå at udgrænse de mundtlige former for historie.

Ser vi på ordvalg og sprogtone hos Clausen og Burrow, er det forskellen, der springer i øjnene. Første kapitel hos Clausen har overskriften: ”Historien bliver videnskab”, og han bruger gerne den bestemte entalsform – ’historien’, ’fortiden’ og ’den historiske videnskab’. Den bestemte entalsform kaldes i fagsprog for en ’kollektivsingularis’ (dvs. det kollektive opfattes da som en sammenhængende enhed), og den sprogbrug dukkede op i Europa i midten af 1700-tallet. Når historikere skrev om ’historien’ eller ’fortiden’, fik de formidlet den opfattelse, at Historien skal forstås som en stor sammenhængende helhed. Vi har da at gøre med det såkaldte ’moderne historiebegreb’ (kap.5), men samtidig var det en tilgang, der uden blusel fremhævede Vestens fortjenester på alle andre civilisationers bekostning. Med Clausens ord:

Historieskrivningens udvikling har ført til, at vor civilisation som den første har dannet sig et billede af så at sige alle de kulturer, der har eksisteret før. Desuden breder den vestlige historieopfattelse sig længere og længere ud. Europæerne har gjort inderne deres fortid bevidst. Det er den europæiske, historiske metode, japanerne benytter sig af, når de nu tolker deres historie.²

En sådan forståelse af historie blev i sidste del af 1900-tallet problematiseret af postmoderne historikere, der gjorde op med faghistorikerens traditionelle tænkemåde (kap.6). Burrow er ikke en erklæret postmodernist, men hans bog præges af den kritik, der er rettet mod forestillingen om én stor sammenhængende historie. Det fremgår af bogens allerførste sætning, hvor han formulerer sin styrende problemstilling: ”Why ’A History of Histories’, or, more explicitly, why not ’The History of History?’³”. Formuleringen viser, at bogen hører hjemme i en postmoderne historiekultur.

Som Clausen beskæftiger Burrow sig med historieskrivning, men til forskel fra denne er han mest optaget af historie som fortællinger om fortidige forløb. Hvor Clausen gerne bruger den bestemte entalsform: ’historien’ og ’fortiden’, bruger Burrow ofte flertalsformen: ’historier’ og ’fortider’. Han fremhæver, at historie er skrevet på mange måder: en republikansk, kristen, sociolo-

gisk, romantisk, liberal, marxistisk og nationalistisk måde, og han antager ikke, at det er muligt at skrive én stor sammenhængende fortælling om historieskrivningens historie. Derfor får hans læsere indblik i en del af den mangfoldighed af historier, der kan skrives om historie. Tonen hos Burrow er derfor også mere ydmyg og neddæmpet sammenlignet med Clausens.

Læghistorie

Det er oplagt at undersøge, hvordan faghistorikere tænker om og bruger historie, men vi kan ikke nøjes med det, hvis vi skal nå frem til et dækkende og velbegrundet svar på spørgsmålet: 'hvad er historie?', eftersom en faghistorisk tilgang plejer at udgrænse lægfolks tilgang til historie. Her skal der bruges et eksempel, der er en såvel mundtlig som skriftlig form for læghistorie. Det er *Socialisternes March* (1871/1872) – en sang, mange har lært udenad og sunget siden 1870'erne:

*Snart dages det Brødre, det lysner i Øst,
Til Arbejdet fremad i Kor!
Man haaner den Fattiges eneste Trøst:
Vor Ret til at leve paa Jord.
Man deler vor Frihed, beskærer vort Brød.
Til Arbejdet! Liv eller Død!*

*Til Trælle i Sind og til Slaver af Guld
Den voksende Slægt fostres frem,
Og Jorden saa aldrig saa usselt et Kuld
Som det, der paa den nu har Hjem,
Ti Lykken maa visne ved Tryglen om Brød.
Til Arbejdet! Liv eller Død!*

*Rigmændene fodres ved Arbejder-Slid,
Og Præsterne fører os frem
til Pøle af Svovl paa den yderste Tid,
Om ikke vi ofrer til dem.
Vi bygger en Guldgrav, Tyranner! for Brød.
Til Arbejdet! Liv eller Død!*

*Aartusinders Aag på vor Nakke blev lagt,
Vi bar det og tav i vor Nød,
Men er vi de mange, saa være det sagt:
Vi fordrer det daglige Brød.
Samdrægtige gaar vi i Sorg og i Nød
Til Arbejdet! Liv eller Død!*

*Vor Arne er kold, og vort Hjem kun et Skjul
For Trængsler og Tvedragt og Savn,
Vor Idræt man fængsler i Bur som en Fugl
Og kaster Foragt paa vort Navn.
Os levnes kun Hadets den ulmende Glød.
Til Arbejdet! Liv eller Død!*

*Det knager i Samfundets Fuger og Baand,
Lad falde, hvad ikke kan staa!
Men ræk mig, o Broder, din barkedede Haand,
Før i Løgn og i Sult vi forgaa,
En Bygning vi rejser til Skærm i vor Nød,
Til Arbejdet! Liv eller Død!*

Tekst: U.P. Overby, 1871

Musik: C.J. Rasmussen, 1872^a

Skal en bevægelse fungere gennem længere tid, må den oparbejde en historiebevidsthed, der klargør, hvordan bevægelsen er opstået, hvor den står nu, og hvor den vil bevæge sig hen. Det gælder for alle bevægelser: sociale, politiske og religiøse, og *Socialisternes March* var med til at forsyne dansk arbejderbevægelse med en sådan vision. Sangen blev skrevet af U.P. Overby, kendt som 'de fattiges digter', og han gjorde brug af en melodi komponeret af C.J. Rasmussen.

I *Socialisternes March* indgår der en særdeles langstrakt fortids-tolkning; der tales om et årtusindgammelt åg, der havde hvilet på arbejderklassens skuldre, og som havde fostret en trællementalitet blandt arbejdere. Men samtidsanalysen er den afgørende, idet den skal mobilisere arbejderne til den fælles kamp. Situationen i begyndelsen af 1870'erne fremstilles som et tidehverv – en opbrudstid,